

УДК 316 (477)

ДЗЬОБАНЬ О.П., доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник НДІ інформатики і права НАПрН України
ПРУДНИКОВА О.В., доктор філософських наук, доцент, професор кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ІНФОРМАЦІЙНА ТА НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ: ПРОБЛЕМИ КОРЕЛЯЦІЇ

Анотація. У статті сучасний стан інформаційної культури в Україні розглядається як відображення духовних, соціально-економічних та політичних проблем вітчизняного соціуму. Обґрунтовується, що діалогічність сучасної української культури визначається тим, що вона є культурою поліетнічного соціуму. Показані протиріччя між інформаційною культурою українського суспільства та західними стандартами. Продемонстровано, що порівняно з досягненнями розвинених країн Заходу, стан вітчизняної інформаційної культури характеризується низкою проблем, вирішення яких має незаперечну актуальність в аспекті утвердження демократичних цінностей інформаційної культури в сучасній Україні.

Ключові слова: соціум, культура, інформаційна культура, масова культура, культурний простір, культурна комунікація.

Summary. In article the modern condition of information culture in Ukraine is seen as a reflection of the spiritual, socio-economic and political problems of the national society. The dialogue of modern Ukrainian culture is determined by the fact that it is the culture of a multiethnic society. It shows the contradictions between the information culture of the Ukrainian society and Western standards. Demonstrated that in comparison with the developed countries of the West, the state of local information culture is characterized by a number of problems, the solution of which has a distinct relevance in terms of establishing democratic values of information culture in modern Ukraine.

Keywords: society, culture, information culture, mass culture, cultural space, cultural communication.

Аннотация. В статье современное состояние информационной культуры в Украине рассматривается как отражение духовных, социально-экономических и политических проблем отечественного социума. Обосновывается, что диалогичность современной украинской культуры определяется тем, что она является культурой полиэтнического социума. Показаны противоречия между информационной культурой украинского общества и западным стандартам. Продемонстрировано, что по сравнению с достижениями развитых стран Запада, состояние отечественной информационной культуры характеризуется рядом проблем, решение которых имеет неоспоримую актуальность в аспекте утверждения демократических ценностей информационной культуры в современной Украине.

Ключевые слова: социум, культура, информационная культура, массовая культура, культурное пространство, культурная коммуникация.

Постановка проблеми. Інформація сама по собі є нейтральним явищем, але, у випадку її подання у певному ключі, вона починає відігравати виховну та моральну функції. Такими якостями, як зазначалося [1], її наділяє реальне культурне середовище людського спілкування, що дозволяє формувати певне ставлення до інформації, надавати їй морального й етичного значення. Тому визначення особливостей кореляції національної та інформаційної культур вітчизняного суспільства має незаперечну актуальність.

З проголошенням незалежності України у 1991 р. інформаційно-культурна ситуація у вітчизняному суспільстві зазнала якісних змін. До особливостей української культури на сучасному етапі дослідники зазвичай відносять появу нового типу культурної комунікації, що включає в себе всезростаючу здатність до розуміння чужої культури; визнання іншої культурної самобутності, іншої істини, вміння включати їх у свою позицію і своє світобачення; визнання правомірності існування багатьох поглядів на істину, вміння будувати діалогічні відношення і йти на розумний компроміс; зростання ваги усвідомленої рефлексії, вироблення нових способів вирішення культурних проблем. Кожна з означених характеристик культурної комунікації розкриває певну рису національної культури сучасного українського суспільства як підґрунтя розвитку інформаційної культури.

Разом з тим слід враховувати, що реальні умови буття українського соціуму помітно перешкоджають послідовній реалізації принципу толерантності в суспільних відносинах і його дотриманню у сфері інформаційної культури. Це, зокрема, засвідчують президентські та парламентські вибори в Україні. Фігуранти виборів не завжди створювали атмосферу громадянського діалогу, часто-густо не чули і не хотіли чути аргументи своїх конкурентів у перегонах. Несприйняття інших поглядів, непримиримість до інших позицій ставали особливо відчутними під час мітингів, у вимогах та діях різноманітних груп тиску, у виступах провладних телеканалів. Фактично не відбувалося, за незначним винятком, спільного пошуку відповідей викликам часу, які постають сьогодні і які можуть з'явитися завтра перед українським суспільством [1, с. 362].

Небажання суб'єктів влади здійснювати вільний громадянський діалог знижує довіру громадян до державних інституцій, що є небезпечним явищем, яке поглиблює розкол у суспільстві. Тому подальший розвиток толерантності як особливості національної культури українського суспільства нерозривно пов'язаний з інформаційно-культурним поступом вітчизняного соціуму.

Результати аналізу наукових публікацій свідчать про те, що як проблемам національної культури, так і інформаційної культури присвячено велику кількість наукових доробків, у яких достатньо ґрунтовно досліджується сутність і особливості вказаних феноменів. Разом з тим, проблемам кореляції рівня сформованості інформаційної культури суспільства з іншими характеристиками національної культури українського соціуму у наявних наукових публікаціях приділяється недостатня увага.

Метою статті є спроба здійснити філософську рефлексію проблеми кореляції національної та інформаційної культур вітчизняного соціуму.

Виклад основного матеріалу. Успішне оволодіння змістом зростаючих інформаційних потоків забезпечує поглиблення знань про світ, сприяє розумінню специфіки інших культур. За такого підходу саме поняття “інше” в культурі насамперед інтерпретується не як “чуже” або “вороже”, а як “нове”, “цікаве”, здатне гармонійно доповнити “своє”. Уміння будувати діалогічні відношення і йти на розумний компроміс притаманне національній культурі українського суспільства: воно втілює таку її рису, як міжцивілізаційний характер. Як наголошують Б. Глотов і О. Корх, межове, пограничне культурно-історичне буття українського народу між західноєвропейською й східноєвропейською цивілізаціями ідентифікує народ, який звик існувати на розломі цивілізацій [2, с. 44]. Такий стан зумовлює сприйняття вітчизняним соціумом зовнішніх культурних впливів, що забезпечує поширення інформаційно-культурних потоків різного спрямування у сучасному українському суспільстві, актуалізуючи потребу міжкультурного діалогу.

Разом з тим, діалогічність сучасної української культури визначається тим, що вона є культурою поліетнічного соціуму – нового соціального явища, характерним для багатонаціональних держав, які розвиваються в умовах культурної глобалізації, високого рівня міграційних процесів, становлення культурно-інформаційного простору, нового етапу поширення Інтернету в умовах глобалізації.

Проблема пошуку свого місця поліетнічною спільнотою у світовому культурному просторі, формування національно орієнтованих підходів у внутрішній і зовнішній культурній політиці є актуальною для України. Розширення відкритості України призвело до посилення її залежності від загальносвітових культурно-інформаційних процесів, перш за все [3, с. 232]:

- глобалізації культурного розвитку, зближення масової та елітарної культур;
- комерціалізації культурної сфери, залежності культури від великих фінансових інвестицій;
- розвитку сучасних масових інформаційних технологій, світових комп'ютерних мереж, стрімкого збільшення інформації і швидкості її передачі;
- зниження національної специфіки у світовому інформаційно-культурному обміні.

В умовах глобалізації сутність культурної комунікації як складника інформаційної культури сучасної України, на нашу думку, визначається як рисами українського менталітету [1; 4; 5], так і їх співвідношенням з традиціями західноєвропейської інформаційної культури [6 – 8].

Порівняно з українським менталітетом, західна ментальна матриця зберігає певні особливості, що знаходить вияв і в інформаційно-культурній сфері. Традиції західноєвропейської інформаційної культури дозволяють визначити її в загальному вигляді насамперед як культуру відкритості. Як зазначає Ю. Мазурок, інформаційна відкритість – це передумова для розвитку динамічних і демократичних суспільств та інституцій. Така відкритість в першу чергу сприяє встановленню довіри між громадянами та органами державної влади, а також розвиває принципи участі громадськості у політичному житті [9, с. 84].

В. Долуда наголошує, що цінності європейської демократії просто не могли б бути реалізованими, якби корелятом їх становлення не виступала інформаційна культура, традиції якої перетворилися на важливу складову суспільного життя західних держав. У сучасних демократичних країнах інформаційні технології є невід'ємною складовою їх політичної культури з чітко розмежованими функціями держави та громадянського суспільства, а обмеження на володіння інформацією регламентуються як законами, так і нормами звичаєвого права [10].

Нові можливості держави у підвищенні якості та розширення обсягу послуг виникають завдяки функціонуванню єдиної централізованої бази даних, якою можуть користуватися всі бажаючі громадяни, у постійному розширенні якої вони можуть безпосередньо брати участь. Завдяки електронному урядуванню створюється єдина система моніторингу, аналізу, прогнозування, моделювання та підтримки прийняття рішень для всіх рівнів влади – система міжвідомчого електронного уряду, що об'єднує центральні урядові портали з порталами міністерств і відомств, місцевих адміністрацій, приватних компаній, іншими інформаційними мережами. Саме це відбувається сьогодні в розвинених країнах Заходу, причому на рівні розробки та впровадження конкретних технологічних стандартів і протоколів, покликаних гарантувати взаємну сумісність, спостерігається об'єднання інформаційних мереж. Система електронного уряду, яка функціонує у розвинених країнах Заходу, є втіленням нового принципу управління як

органічної частини нової організаційної культури, в якій різко зростає значення управління, ціна управлінських рішень [11, с. 54-55].

Разом з тим, варто приділити увагу і наявним відмінностям у сучасному стані інформаційної культури різних країн Західної Європи, оскільки їх вивчення має сприяти Україні створити оптимальну модель інформаційно-культурного простору з урахуванням існуючих проблем у цій сфері. Зокрема, прикладом таких відмінностей є державна політика європейських країн щодо діяльності ЗМІ. В умовах державної організації ЗМК належать державі, безпосередньо фінансуються і контролюються нею. Перевагою цієї форми організації, що притаманна, зокрема, Франції, є незалежність ЗМІ від великого капіталу, їх підконтрольність парламенту та уряду. Спеціальним органом загального контролю над діяльністю ЗМІ, який слідує за дотриманням ними етичних та правових норм, у Франції є Вища рада з аудіовізуальної комунікації. Вона контролює не лише державні, а й приватні телерадіостанції, зокрема, видає їм державні ліцензії на право виходу в ефір.

Подібним чином у Великій Британії загальне спрямування діяльності радіо й телебачення визначають уряд і парламент. За дотриманням пресою етичних норм стежить спеціальна комісія із самоконтролю. Але державне утримання ЗМІ може знижувати їхню конкурентоспроможність і використовуватися для їх підкорення можновладцями та бюрократією; до того ж воно значно обтяжує державний бюджет.

Дещо іншу політику в інформаційно-культурній сфері здійснює ФРН. Німеччина не тільки гарантує свободу преси як щось абстрактне, але потрібне, а й детально регламентує відносини між пресою, іншими ЗМІ й державою, яка цю свободу має захищати. Усвідомлюючи те, що в демократичному суспільстві інформація має бути доступною, а її приховування має бути зведене до мінімуму, у ФРН створено державну службу інформації й офіційні прес-бюро при федеральних, земельних, місцевих органах влади, головним завданням яких є інформаційна допомога ЗМІ і всебічне інформування населення. Відповідно до Конституції ФРН, ЗМІ є незалежними від держави й передусім від уряду. Телебачення, радіо, газети і журнали самі визначають, що друкувати чи транслювати. Федеральний уряд Німеччини є об'єктом інформаційних повідомлень і коментарів. Він не може вплинути ні на форму, ні на зміст цих повідомлень; він не може претендувати на те, що його повідомлення і висловлювання будуть оприлюднені, а тим більше – на те, що ЗМІ подаватимуть офіційну урядову думку як свою власну.

Варто зазначити, що за дотримання формальної незалежності ЗМІ провідних країн світу від державних структур головним інформаційно-пропагандистським вектором цих засобів на міжнародній арені є захист насамперед національних інтересів власної країни. Інформаційна могутність держави як один із засобів реалізації її національних інтересів у сучасному світі виходить на перший план порівняно, зокрема, з економічним і військовим компонентами внутрішньої та зовнішньої політики держави. Стосовно суспільно-правової організації ЗМІ, то тут передбачено здійснення демократичного контролю з боку суспільства за мас-медіа, що, звичайно, не є попередньою цензурою, не є порушенням свободи слова та вільного висловлення думок. Адже інформаційна, політична, будь-яка інша свобода одних людей вимагає обмежень у тих випадках, коли вона порушує свободу та права інших громадян і цілих держав. ЗМК фінансуються, головним чином, за рахунок спеціального податку, що сплачується громадянами, мають права юридичної особи і самоврядування, хоча в цілому контролюються громадськими радами з представників найважливіших суспільних груп та організацій. Такий принцип організації радіо і телебачення переважає у ФРН, хоча й тут існує приватне теле- та радіомовлення. Преса ж повністю перебуває у приватній власності [12]. Зазначені

напрями розвитку ЗМІ у країнах Заходу засвідчують принципову можливість різних варіантів реалізації інформаційної культури, проте всі вони відповідають загальним демократичним вимогам громадянського суспільства. Це актуалізує питання їх імплементації у вітчизняний інформаційно-культурний простір.

Варто враховувати, що між розглянутими вище цивілізованими стандартами інформаційної культури та вітчизняною інформаційною культурою існують певні ціннісні протиріччя. Їх вияви можуть бути простежені, зокрема, через звернення до відповідних документів, ухвалених міжнародними організаціями, що здійснюють моніторинг ефективної реалізації договорів і конвенцій в інформаційній сфері. Так, наприклад, у царині свободи ЗМІ у 2009 р. правозахисна організація Freedom House розмістила Україну на 115 місці (частково вільні) в рейтингу свободи преси у світі, у 2011 р. Україна посіла 121 місце в цьому рейтингу. У 2012 р. Україна за рівнем свободи преси розділила 130 – 131 місця серед 197 досліджуваних країн і територій. У 2013 р. Україна за цим показником розділила 131 – 133 місця серед 197 досліджуваних країн і територій, залишаючись серед частково вільних держав [1, с. 370]. У 2019 році Україна посіла 102 місце серед 180 країн, причому найбільшими викликами для свободи слова в Україні залишаються такі явища, як стеження або перешкоджання в роботі журналістів-розслідувачів із застосуванням насильства. Наголошується, що на ситуацію зі свободою слова негативно впливає і війна на Донбасі, і факт часткої відмови у в'їзді для іноземних журналістів [13].

Крім того, необхідно зазначити, що на рівень свободи преси в Україні великий вплив має політична ситуація. Зокрема, серед чинників, що ускладнюють втілення правових норм у практику інформаційно-культурної сфери і перешкоджають контролю за їх виконанням, дослідники виокремлюють [14 – 16]:

- відсутність у суб'єктів політичного процесу зацікавленості у створенні прозорих правил гри на медіа-ринку;
- намагання впливати та контролювати редакційну політику ЗМІ;
- відсутність тривалих демократичних традицій та цінностей, які були б закріплені в правосвідомості, регулювали б поведінку як представників владних структур, так і журналістів.

Зазначені чинники спричиняють серйозні ціннісні протиріччя між вітчизняною інформаційною культурою та цивілізованими стандартами інформаційної культури. Так, наприклад, характерним явищем вітчизняного інформаційно-культурного простору залишається прагнення влади впливати на зміст інформаційних видань, що знаходить свій прояв у застосуванні адміністративного ресурсу. Дана ситуація засвідчує недостатню розвиненість інститутів громадянського суспільства в Україні порівняно з державами Заходу.

Певні відхилення від цивілізованих стандартів інформаційної культури помітні і у сфері використання Інтернет-послуг. Незважаючи на те, що чисельність зареєстрованих користувачів мережі Інтернет в Україні поступово зростає (станом на 2018 рік в Україні проживало 25,6 мільйонів Інтернет-користувачів, що складає 58 % усього населення) [17], вона продовжує помітно поступатися розвиненим країнам Заходу. Причому, перевага надається тим сайтам, що забезпечують можливість пошуку інформації, спілкування в соціальних мережах, користування електронною поштою, перегляду відеоматеріалів. Для значної частини користувачів (особливо для представників молодого покоління) Інтернет постає насамперед сферою розваг (комп'ютерних ігор, віртуального спілкування), що не свідчить про високий рівень існуючої інформаційної культури.

Крім подолання кількісного відставання від західного світу, поступ вітчизняної інформаційної культури в напрямі реалізації цивілізованих стандартів передбачає й усунення серйозних змістовних суперечностей її розвитку. Дослідники звертають увагу на те, що органам виконавчої влади й органам місцевого самоврядування нашої держави ще належить багато чого зробити для того, щоб забезпечити імплементацію в Україні європейських цінностей щодо відкритості і прозорості влади. Так, місцеві органи влади досить часто не оприлюднюють нормативно-правові акти, в окремих випадках навіть центральні органи влади місяцями не оновлюють свої веб-сайти. Усі названі ситуації – виразне свідчення наявності серйозних суперечностей між реальним станом вітчизняної інформаційної культури та її цивілізованими стандартами.

До протиріч між інформаційною культурою українського суспільства та західними стандартами належать і недостатнє правове забезпечення роботи ЗМІ, і недостатній правовий захист населення від недоброякісної інформації. Недорозвиненість вітчизняного мас-медійного ринку у зазначеному напрямі істотно погіршує інформування громадян, а за відсутності потужної системи прес-служб, які б надавали журналістам повну й достовірну інформацію, негативно впливає в цілому на суспільну стабільність [18].

Наявність ціннісних протиріч між вітчизняною інформаційною культурою та цивілізованими стандартами інформаційної культури на сучасному етапі великою мірою визначається і загальною культурно-духовною ситуацією в українському соціумі. Серед головних проблем, які характеризують ситуацію в національній культурній та інформаційній сферах сучасної України, дослідники виділяють “культурний шок”, зумовлений зіткненням різних способів життя, систем цінностей (а отже, й різних культур) у процесі суспільних трансформацій [1, с. 373].

Загальними рисами, характерними для культурного шоку в більшості країн перехідного періоду, є руйнування системи соціальної мотивації, зростання стресу, моральної перевтоми, розчарування та невдоволення серед широких верств населення, підвищена конфронтаційність суспільства і помітна ностальгія за минулими часами. Специфіка сучасного етапу розвитку українського суспільства полягає в тому, що початок його незалежного державного існування співпав з глибокими суспільно-економічними та культурними перетвореннями. Позбувшись “залізної завіси”, Україна стала відкритою не лише для вільного ринку з його позитивними та негативними аспектами, а й для постіндустріального культурного простору з його глобалізаційними тенденціями. В умовах глобального інформаційного простору, легкості транскордонних впливів закономірним стає поширення спільної системи вірувань, світоглядних настанов, мовних конструкцій, стереотипів, способів пов’язування форми та змісту й інших категорій, що визначають особливості мислення і комунікації в певному суспільстві [19].

Названі цивілізаційні впливи визначають і ситуацію у сфері інформаційної культури сучасного українського суспільства. Сучасний стан інформаційної культури в Україні можна розглядати як відображення духовних, соціально-економічних та політичних проблем вітчизняного соціуму.

Аналізуючи соціокультурну сферу буття українського народу, дослідники доходять висновків, що насамперед образ сучасного українського суспільства асоціюється з економічними негараздами (злидні, руїни) і майже такою самою мірою – з неупорядкованістю соціального простору (безлад). Ще однією складовою образу є уявлення про негативну динаміку рухів, що асоціюється з уявленням про глухий кут, у якому це суспільство перебуває. Наявними в образі суспільства є й уявлення про

внутрішню конфліктність соціальних зв'язків (протистояння й тиск). Натомість позитивні ознаки не справляють помітного впливу на уявлення людей про соціум. Ані перспектива, ані свобода, ані піднесення не пов'язані сьогодні у свідомості людей з образом сучасного суспільства. Тому перед людиною постала криза ідентифікації як неможливість точно віднести себе до якоїсь соціальної спільноти. Формується тип особистості, що саме своєю діяльністю створює цю невизначеність і сприймає її як природне середовище свого буття; такою є нова генерація вітчизняних підприємців, бізнесменів, політиків [20]. Українське суспільство припинило продукувати та пропагувати власні позитивні “суспільні мрії”, що відповідали б рівню його розвитку і пропонували б громадянам реальні перспективи у майбутньому [19]. Відновлення та поширення таких ідеалів у межах національної ідеї, консолідуючої український соціум, залишається актуальним завданням, вирішення якого безпосередньо залежить від рівня інформаційної культури – як суб'єктів державної влади, так і суспільства в цілому. Ключову роль у підвищенні цього рівня, на нашу думку, мають відігравати інститути громадянського суспільства, що впливають на всі сфери соціального розвитку.

До ключових духовних проблем сучасного українського суспільства, вирішення яких потребує всебічного розвитку інформаційної культури соціуму, належать [21 – 24]:

- тенденції витіснення з інформаційного простору й молодіжної культури українських мистецьких творів, народних традицій і форм дозвілля;
- послаблення суспільно-політичної, міжетнічної й міжконфесійної єдності суспільства;
- відставання рівня розвитку українського кінематографу, книговидання, книгорозповсюдження й бібліотечної справи від рівня розвинутих держав.

У внутрішньополітичній сфері України внаслідок недостатньої розвиненості інститутів громадянського суспільства, недосконалості партійно-політичної системи, непрозорості політичної й громадської діяльності створюються передумови для обмеження свободи слова, маніпулювання суспільною свідомістю. Формування інформаційної культури на особистісному і соціальному рівнях може призводити до зменшення негативних інформаційних впливів, у тому числі із застосуванням спеціальних засобів, на індивідуальну й суспільну свідомість, а також поширення суб'єктами інформаційної діяльності викривленої, недостовірної, упередженої інформації.

Необхідність формування інформаційної культури в економічній сфері України, як зазначає В. Муравицький, обумовлена відставанням вітчизняних наукоміських та високотехнологічних виробництв, особливо у сфері телекомунікаційних засобів і технологій, недостатнім рівнем інформатизації економічної сфери, зокрема кредитно-фінансової системи, промисловості, сільського господарства, сфери державних закупівель, недостатнім рівнем розвитку національної інформаційної інфраструктури [24, с. 29].

Варто враховувати, що комплексне відображення духовних, соціально-економічних та політичних проблем вітчизняного соціуму у свідомості людини та суспільства нині є опосередкованим медіа-простором, який постійно розширюється. Незважаючи на стрімке розширення нових інформаційних систем і засобів комунікації, традиційні медіа – телебачення, радіо, преса – не просто зберігають статус провідних, але й утримують за собою першість, виконуючи роль єдиних інформаційних джерел. Так, за даними соціологічних досліджень, проведених Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) 74 % опитаних заявили, що про стан справ в Україні та в світі дізнаються саме з українських телеканалів. На другому місці в рейтингу – Інтернет-

ЗМІ, які є джерелом інформації для 27,5 % респондентів. За даними КМІС, українським телеканалам довіряють 40,6 %, Інтернет-виданням – 13,9 %, соцмережам – 12,4 %, родичам і знайомим – 6 % [25]. Крім того, соціологічні дослідження доводять модифікацію практик читання: зменшується читання, пов'язане із традиційними паперовими носіями, натомість зростає робота із цифровими джерелами інформації: так, 13 % респондентів читають за допомогою комп'ютера тексти, 46 % – знаходять додаткову (довідкову, енциклопедичну, статистичну) інформацію, 43 % – інформацію для професійного вдосконалення та навчання, 9 % – читають художні книжки [26]. Ці дані засвідчують визначальний вплив інформатизації на сучасний медіа-простір України. Однак варто приділити увагу проблемам, що виникають унаслідок зростання медіа-впливів на українське суспільство, тим самим ускладнюючи поступ інформаційної культури. Зокрема, лише трохи більше половини респондентів (52 %) вважають, що в більшості випадків здатні особисто відрізнити якісну інформацію від фейків [25].

Необхідно зазначити, що сучасні мас-медіа транслують культурні цінності через особливі “окуляри”, крізь які люди бачать одне і не бачать іншого, завдяки яким роблять свій вибір, конструюючи відібрані ними факти [1, с. 377]. Мас-медіа великою мірою визначають те, як люди інтерпретують головні риси своїх суспільств, оскільки саме вони надають динамічне, циклічне уявлення про расову, гендерну основу суспільства, міжрелігійні взаємовідносини, про соціальне становище представників тієї чи іншої сфери суспільства. ЗМІ стають не просто носієм, у межах якого збирається й кодується певна інформація: вони самі по собі стають суб'єктивно-інтерпретаційною формою ідеології. І ця ідеологія як феномен стає знаковою й звичною для нашого сприйняття. Завдяки постійному соціальному спілкуванню, вона отримує можливість здійснювати вплив на наше світосприйняття таким чином, що отримана соціальна, політична, релігійна інформація глибоко проникає у світогляд і впливає на подальшу діяльність [20]. Тим самим відбувається непомітне, на перший погляд, впровадження до свідомості (як індивідуальної, так і соціальної) сконструйованих образів, ідей, які витісняють результати власного мислення. А в цьому полягає небезпека перетворення людини з суб'єкта інформаційної культури на її об'єкт.

Сучасні мас-медіа фактично контролюють всю культуру, пропускаючи її через свої фільтри, виділяють окремі елементи серед загальної маси культурних явищ і надають їм особливої ваги, підвищують цінність одних ідей, знецінюють інші, поляризуючи таким чином майже все поле культури [27, с. 329]. Маніпулювання свідомістю, негативний інформаційний вплив у сучасному вигляді існує на Заході вже понад 50 років. “Залізна завіса” не тільки обмежувала громадян СРСР, але й стримувала шалений “інформаційний шум” й навантаження суспільства епохи “інформаціонального капіталізму” (М. Кастельс). Захисна медіа-освіта не набула широкого розвитку в радянській педагогічній науці, тому що в СРСР чітко контролювалися майже всі сфери суспільства, у тому числі контролювався негативний вплив ЗМІ на суспільство. Уже в 50-х роках ХХ ст. виникають перші течії західної захисної медіа-освіти, що стали відповіддю на величезний вплив ЗМІ, які вийшли на ринок й стали товаром, а відповідно їх ціннісні орієнтації змістилися в бік прибутковості за рахунок виконання просвітницької, державотворчої, патріотичної функцій. Слово, як могутня зброя впливу на людину, почало активно продаватися; поступово сформувалося поняття інформаційної війни, у якій, на жаль, суспільство стає полем битви [24, с. 27-28]. На жаль, не уникла цих негативних явищ й інформаційна культура сучасної України.

Прагнучи вступити до наднаціональних структур, Україна активно проголошує принципи побудови західної моделі демократії, яка базується зокрема на культурній,

сексуальній, інформаційній свободі. Таким чином, не маючи змоги обирати окремі інтеграційні сфери, Україна поглинається глобалізацією, заснованою на ліберальній концепції свободи, у тому числі – в інформаційній сфері. Як зазначає О. Солодка, у сучасному інформаційному просторі України спостерігається масштабна присутність електронних ЗМІ іноземних держав, доказом чого є обсяг та зміст західної реклами, фільмів, спеціальних передач. З одного боку, це сприяє диверсифікації джерел отримання інформації, розвитку конкурентного середовища на ринку ЗМІ, підвищенню якості теле- й радіопрограм, проте з другого – створює можливості для поширення іноземної експансії. Вона охоплює розповсюдження в Україні іноземної інформаційної продукції, уведення іноземних організацій і приватних осіб до складу співзасновників вітчизняних засобів масової комунікації, цілеспрямований ідеологічний вплив на працівників українських мас-медіа під час проведення конкурсів, семінарів, стажувань за кордоном. Процес поширення іноземної експансії в інформаційний простір України має такі аспекти [28, с. 30]:

- безпосереднє розповсюдження на території нашої держави іноземного інформаційного продукту (телевізійні та радіопрограми, друковані матеріали);
- уведення іноземних організацій і приватних осіб до складу співзасновників вітчизняних ЗМІ;
- ідеологічний вплив на представників українських ЗМІ під час проведення іноземними неурядовими організаціями конкурсів, семінарів, закордонних стажувань.

Серйозну проблему для інформаційної культури українського суспільства становить ситуація, коли український інформаційний простір, за оцінками фахівців, на 85-90% заповнений чужомовною, агресивною, насильницькою, порнографічною, низькопробною “культурою”, яка денаціоналізує та деморалізує дітей, підлітків, молодь. Усім телевізійним каналам, більшості газет, Інтернет-виданням фактично надане необмежене поле для руйнації величезного духовного потенціалу української нації. Близько 80 % ефірного часу теле- та радіотрансляцій заповнено продуктом неукраїнського походження. Найбільш популярні українські телеканали повністю або частково контролюються з-за кордону. Близько 80% рекламного ринку в інформаційному просторі України контролюється іноземними компаніями. Крім того, в Україні формуються потужні медіа-холдинги, що стають інструментами просування інтересів великих фінансово-політичних груп, нехтуючи національними інтересами і прикриваючи свої беззаконня ідеалами боротьби за свободу слова. Державні телеканали не є лідерами вітчизняного телевізійного ефіру. Негативні наслідки такої розстановки сил у медіа-просторі для України важко переоцінити [1, с. 380]. Тим самим руйнуються підвалини традиційної вітчизняної культури, а відповідно ускладнюється формування інформаційної культури громадян на гуманістичних (загальнолюдських та національних) засадах.

Сучасні ЗМІ репрезентують насамперед масову культуру, найвиразнішими рисами якої є комерційний успіх, популярність, розважальність, культ гедонізму і споживання, схематизація, стереотипізація, спрощення всіх явищ життя, несмак, іноді – невідповідність форми та змісту. Естетиці масової культури притаманне постійне балансування між тривіальним та оригінальним, сентиментальним й агресивним, вульгарним і вишуканим. Ця тенденція певним чином зумовлена зміною соціально-культурних парадигм, внаслідок чого попередні “культурні арбітри”, завдання яких полягало в тому, щоб визначити, що таке “добре” у значенні “має цінність”, замінюються новими, для яких “добре” означає “популярно” [29].

Між тим, преса інформаційного суспільства, яка по-справжньому вболіває за державу та її народ, не повинна користуватися методами дезінформації, ненауковими відомостями, плітками про відомих людей, що поступово формують у невибагливого читача нездорові інтереси, підкріплювані поганими естетичними смаками, відволікають увагу від магістральних гостросуспільних векторів поступу. У цивілізованому суспільстві має бути мінімальна кількість “жовтої преси”. У свою чергу, методологія сучасної національної періодики не повинна ґрунтуватися на пропаганді системи речей і превалюючому бажанні володіти ними заради комфорту, безмежного збагачення, безтурботного відпочинку. Система моральних цінностей інформаційного суспільства, переломлювана через ЗМІ, має поширювати знання, піднімати освітній рівень аудиторії, виховувати створенням на шпальтах позитивного образу сучасного світу, формувати естетичні смаки й відчуття справжнього стилю життя. Аналітика й інформація не мають підмінюватися експансією агресивної реклами з її прикладними функціональними особливостями, яка досить часто виконує маніпулятивні функції, не є нейтральною, впроваджує в масову свідомість інтереси певних політичних чи комерційних груп. Національна преса інформаційного суспільства посилює динаміку й мобільність особистості, орієнтуючи її у динамічних обставинах, пов’язаних зі зміною соціального статусу, роблячи його прийнятнішим чи сприятливішим для кожного зокрема, формує стабілізаційне ядро в суспільстві, дає змогу долати соціальний хаос, характерний для перехідного періоду [30, с. 55].

Висновки.

Особливості національної української культури загалом корелюють з особливостями інформаційної культури вітчизняного соціуму. Головні характеристики національного культурного простору (толерантність, міжцивілізаційний характер, поліетнічність, діалогічність) безпосередньо впливають на стан справ у цій сфері, закладаючи підвалини для демократичного розвитку інформаційної культури.

Проте, порівняно з досягненнями розвинених країн Заходу, стан вітчизняної інформаційної культури характеризується низкою проблем, вирішення яких має незаперечну актуальність в аспекті утвердження демократичних цінностей інформаційної культури в сучасній Україні. Тому цілком доцільно звернутися до їх комплексних міждисциплінарних досліджень з метою визначення подальших перспектив розвитку інформаційної культури в українському соціумі.

Використана література

1. Прудникова О.В. Феномен інформаційної культури: онтологічний статус та соціоантропологічні детермінанти: монографія / за заг. ред. О.П. Дзьобаня. Харків: Право, 2017. 496 с.
2. Глотов Б.Б., Корх О.М. Психологічні риси українського народу по осі Схід-Захід. *Філософія. Культура. Життя*. 2010. Вип. 34. С. 39-47.
3. Максименюк М.Ю. Соціально-філософський дискурс розвитку поліетнічного соціуму. *Гуманітарний вісник ЗДА*. 2010. № 40. С. 224-238.
4. Данильян О.Г., Дзьобань О.П., Калиновський Ю.Ю., Моїсєєва Н.І. Національна безпека України в етно-ментальному та міжнародному вимірах: монографія. Харків: ХАІ, 2004. 276 с.
5. Дзьобань О.П. Ментальні засади національної безпеки соціальної структури на шляху до громадянського суспільства. *Культура народів Причорномор'я (Научний журнал)*. 2004. № 51. С. 129-131.
6. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Глобалізація культури: протиріччя та тенденції розвитку. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*. Серія: Політологія. 2017. № 2 (33). С. 29-41.

7. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Інформаційна культура: до питання про основні етапи розвитку. *Політологічний вісник. Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 77. С. 353-365.
8. Поліщук О.П. Українська естетична національно-культурна традиція в контексті глобальних проблем сучасності. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Phd/2011_14/12_Pol.pdf (дата звернення 12.01.2019 р.).
9. Мазурок Ю.О. Роль урядових та неурядових інституцій у формуванні культури інформаційної відкритості суспільства. *Вісник СевНТУ*. 2009. Вип. 100: Політологія. С. 83-87.
10. Долуда В.В. До питання про формування національної інформаційної інфраструктури. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_45/Gileya45/P8_doc.pdf (дата звернення 12.12.2018 р.).
11. Гурковський В.І. Зарубіжний досвід формування інформаційного суспільства: перспективи адаптації в Україні. *Публічне управління: теорія та практика*. 2010. № 2. С. 51-57.
12. Карашук М. Місце і роль суспільного мовлення в інформаційному просторі України. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26862/25-Karaschuk.pdf?sequence=1> (дата звернення 13.09.2019 р.).
13. Рейтинг свободи ЗМІ. URL: <https://ua.news.ua/rejting-svobodi-zmi-ukrayina-opustilasya-na-102-mistse/> (дата звернення 14.09.2019 р.).
14. Цуркан Ю.О. Неосемантизація як віддзеркалення соціодинаміки в сучасних українськомовних засобах масової інформації. *Лінгвістичні дослідження*. 2018. Вип. 48. С. 337-342.
15. Захаренко К. Засоби масової інформації як необхідний елемент розвитку інформаційного суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 132. С. 250-254.
16. Прудникова О. В. Роль засобів масової комунікації у розвитку інформаційної культури вітчизняного соціуму в умовах “гібридної війни”. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Серія: Філософія*. 2018. № 1. С. 33-42.
17. У 2018 Інтернет-користувачів стало 4 млрд, з них понад 3 млрд користуються соцмережами. URL: [https://hromadske.ua/posts/u-2018-internet-koristuvachiv-stalo-4-mlrd-z-nih-ponad-3-mlrd-koristuyutsya-socmerezhami-doslidzhennya](https://hromadske.ua/posts/u-2018-internet-koristuvachiv-stalo-4-mlrd-z-nih-ponad-3-mlrd-koristuyutsya-socmerezhami) (дата звернення 14.09.2019 р.).
18. Проскуріна О.О. Політична культура України в умовах глобальної інформатизації: форми політичної соціалізації та їх удосконалення URL: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_20/Gileya20/P3.pdf (дата звернення 20.02.2019 р.).
19. Стадніченко О.І. Інформаційний простір України в системі міжнародних інформаційних впливів. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_38/Gileya38/P7_doc.pdf (дата звернення 25.11.2018 р.).
20. Притуляк М.В. Соціально-комунікативна трансформація сучасного суспільства: механізми та прояви. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/intelekt/2007_5/7.pdf (дата звернення 29.10.2018 р.).
21. Беловецька Л.Е. Проблема збереження національної ідентичності як складової духовної безпеки українського суспільства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 2. С. 6-14.
22. Кравчук С.Л. До проблеми дослідження духовних цінностей та неконструктивних форм поведінки молоді у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2017. Вип. 6. С. 182-190.
23. Пачковський Ю.Ф., Бліхар М.П. До проблеми духовних цінностей у соціологічному дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2017. Вип. 11. С. 54-68.
24. Муравицький В.О. Особливості формування інформаційної культури особистості: український контекст. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 50. Філософські науки. С. 27-31.
25. Для 74 % українців телебачення досі основне джерело інформації. Опитування КМІС. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-47670108> (дата звернення 14.09.2019 р.).

26. Петрова І.В. Культурно-дозвіллеві практики населення сучасної України: тенденції та пріоритети. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kis/2011_1/21.pdf (дата звернення 05.11.2018 р.).

27. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. Київ: Оріяни, 2003. 863 с.

28. Солодка О.М. Сучасні загрози інформаційній безпеці України. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2011. № 2 (6). С. 28-33.

29. Кузнєцова Т.В. Транслявання національної культури сучасними ЗМІ: основні тенденції та перспективи. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vdpu/Soc_komun/2008_1/12.html (дата звернення 22.11.2018 р.).

30. Паримський І.С. Розвиток традиційних комунікаційних центрів у інформаційному суспільстві. *Інформаційне суспільство*. 2012. Вип. 16. С. 53-55.

~~~~~ * * * ~~~~~